

Станіслав Руслан Миколайович,
аспірант кафедри філософії Національного
університету «Одеська юридична академія»

УТИЛІТАРИСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ СУТІ ФЕНОМЕНУ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Проблема справедливості є однією із найбільш важливих в сучасному світі, оскільки за допомогою неї можна прослідкувати складні процеси взаємозв'язку світового розвитку як в минулому так і сьогодні. З нею пов'язані уявлення людей про належне, їх одвічне прагнення до гармонії і досконалості суспільних взаємовідносин. Вивчення проблем справедливості дає можливість глибше осягнути сенс пережитої сучасним людством епохи.

Справедливість – це соціокультурний феномен, який чітко ілюструє морально-етичні парадигми держави, як носія влади, народу як суб'єкта, що делегує цю владу (при демократичному політичному режимі), або обслуговує її (при авторитаризмі та тоталітаризмі), та особистості як базового елемента двох вищеназваних інститутів. Тому особливу увагу необхідно загострити саме на особистості, адже її благополуччя в основному задає ритм і бачення цих морально-етичних парадигм. Цей концепт тісно переплітається з теорією політичного утилітаризму. В свою чергу, утилітаризм являє собою одну з нормативних політичних теорій, головною ідеєю якої є надання переваг тому політичному й соціальному устрою, який приносить максимальну користь людям.

Основний внесок в розвиток утилітаризму вніс англійський філософ і правознавець Джереми Бентам, який, в свою чергу, базувався на ідеях ряду авторів, таких як Девід Юм, Клод Адріан Гельвецій та інші. Базовою працею течії утилітаризму прийнято вважати дослідження Джереми Бентама – «Введення в основу моральності і законодавства» (1789) [1, с. 45].

У теорії утилітаризму сформувалися три школи, основна відмінність яких зумовлювалася специфікою розуміння користі:

1) класична школа (Джереми Бентам, Генрі Сиджвік) трактує користь із гедоністичного погляду, розглядаючи її як насолоду (головним благом для людини є задоволення, усе інше – вторинне). Бентам сформулював поняття утилітаризму, яке лягло в основу його концепції. Під цим розумілося якесь благо, чи щастя, або користь. Бентам вважав, що кожен індивід своєю діяльністю прагне збільшити суму свого щастя і зменшити страждання. Уявлення про те, що люди в своїх діях прагнуть до щастя, мало давню традицію в філософії. Однак одна з найважливіших ідей Бентама полягала в тому, що цю користь можна представляти як таку, що може збільшуватися (або зменшуватися) в залежності від наших дій, тобто її можна порохувати.

Ця течія утилітаризму була розкритикована, оскільки задоволення й бажання різних індивідів не можуть порівнюватися.

До того ж, деякі людські бажання можуть бути девіантними (расистськими, антисемітськими тощо).

2) утилітаризм добробуту пов'язаний із сучасною економікою добробуту. На думку представників цієї школи, головним має бути не задоволення загалом, а задоволення потреб і бажань як фактичних і передбачуваних переваг;

3) ідеальний утилітаризм визнає, що інші речі теж можуть мати ідеальну цінність. Джордж Мур, наприклад, до таких цінностей відносив особисті стосунки й естетичний досвід.

Основний принцип етики утилітаризму – найбільше щастя для найбільшої кількості людей. Бентам не винайшов його, однак він ясно його сформулював і зробив відправною точкою великої теоретичної системи.

Крім моральної філософії, Бентам застосував його також для аналізу роботи громадських інститутів, законів і законодавчих реформ, а також в економічній сфері.

Сутність етики утилітаризму полягає в оцінці моральності того чи іншого рішення або дії по наслідках або результатах. Критерій правильної дії, згідно якої потрібно діяти так, щоб збільшити користь для максимального числа людей.

Морально виправдана дія в даному випадку сприяє найкращому приросту користі серед всіх можливих альтернатив.

Ще один варіант формулювання утилітаристського критерію, пов'язаний з ситуацією, коли дія приносить не тільки позитивні, але і негативні наслідки: морально виправдана дія сприяє співвідношенню корисних і негативних результатів, які вона може принести.

Утилітаризм використовується у трьох сферах:

1) у сфері індивідуального вибору та етики. Визначаючи, що є найкращим у житті, утилітарист стверджує – це те, що приносить користь. Тут можливі два підходи: егоїстичний («користь для мене») і універсалістський («користь для всіх чи для багатьох»), між якими дуже часто існують протиріччя;

2) у сфері формування публічної й соціальної політики (прийняття рішень про податки, охорону довкілля, питання оборони країни тощо); прийняті на основі утилітаристських принципів рішення можуть суперечити демократичним принципам;

3) можлива оцінка соціальних структур загалом. Оцінюючи конкуруючі теорії «добре організованого суспільства», утилітарист підтримає ту систему, яка принесе найбільшу користь. На рівні узагальнень утилітаризм перетворюється в політичну філософію. Користь розглядається як совість кожного члена суспільства, кожен сам визначає власну мету. На рівні прийняття соціально-політичних рішень інтереси кожного входять у загальну калькуляцію користі [3, с. 708–711].

Розвиток етики утилітаризму породив велику кількість підходів, що розрізняються в залежності від того, як саме застосовувати основний принцип при оцінюванні кількості користі.

Наприклад, виділяють такі версії, як утилітаризм правил і утилітаризм дій.

Згідно утилітаризму правил, індивід у своїх діях повинен слідувати добре обґрунтованим правилам (наприклад, не впроваджуй, що не порушує обіцянок), які, в свою чергу, базуються на принципі користі. Це пов'язано з тим, що морально обґрунтовані правила з високою ймовірністю і в переважній більшості ситуацій збільшують загальне благо, тобто слідування таким правилам є оптимальною стратегією.

З точки зору утилітаризму дії, вибір конкретного рішення залежить від особливостей конкретної ситуації; ми повинні діяти так, щоб досягти максимальної користі в даній ситуації (і при цьому можуть бути морально виправдані виключення з добре обґрунтованих правил) [4, с. 62–63].

Однак на адресу утилітаризму висловлено багато критики. Оскільки він займається тільки результатами, але при цьому відволікається від мотивів, обов'язків, моральних цінностей, не може оцінити внутрішню мораль тієї або іншої дії, вчинку. Тим часом оцінка внутрішньої сторони людських дій теж вкрай важлива для аналізу і вирішення моральних проблем.

Крім того, для багатьох морально складних ситуацій підрахунок користі може виявитися неможливим, або безглуздим або взагалі поведе за спрощеним і хибним шляхом.

Список використаних джерел

1. Алексеева Т. А. Современные политические теории / Т. А. Алексеева. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. – 479 с.

2. Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства / Бентам И. – М., 1998. – 242 с.

3. Елісон Лінкольн. Утилітаризм / Лінкольн Елісон // Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ. ; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. – С. 708–711.

4. Куц Г. Бентам Джереми / Г. Куц // Історія політичної думки : навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Львів : Новий світ-2000, 2014. – С. 62-63.

5. Польовий М. Сінгер Пітер / М. Польовий // Історія політичної думки : навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл. / За заг. ред. Н. М. Хоми [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]. – Львів : Новий світ-2000, 2014. – С. 586–587.